

- ⁶⁸ *Annales qui dicuntur Einhardi a. 788 Tassilo ut maiestatis reus capitali sententia damnatus est.*
⁶⁹ Rosenstock 39.
⁷⁰ *Capitulare Italicum a. 801 Nr. 98. 3. De desertoribus. Si quis adeo contumax aut superbus extiterit, ut si misso exercitu absque iussione vel licentia regis domum revertatur, et quod nos teudisca lingua dicimus herisliz, ipse ut reus maiestatis vitae periculum incurrat et res eius in fisco nostro socientur.*
⁷¹ *Capitulare Missorum Aquisgranense I. a. 810 Nr. 64. 13.*
⁷² *Capitulare Bononiense a. 811 Nr. 74. 4.*
⁷³ Kolmer 320.
⁷⁴ Kolmer 321.
⁷⁵ Rosenstock 33.
⁷⁶ *Vö. Capitulare Aquitanicum a. 768 Nr. 18. 10. Ut homines eorum legis habeant, tam Romani quam et Salici, et si de alia provincia advenierit, secundum legem ipsius patriae vivat.*
⁷⁷ *Lex Baiuvariorum 2, 8 a*
⁷⁸ Kolmer 322.
⁷⁹ D. 48, 4, 3. *Qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.*
⁸⁰ Kolmer 323.
⁸¹ *Annales regni Francorum a. 788 Tassilo fidem suam salvam non haberet ... postea fraudulens apparuit; Synodus Francofurtensis a. 794 Nr. 28. 3. fraudator fidei*
⁸² *Annales regni Francorum a. 788; Einhardus, Vita Karoli magni 11; Annales Laureshamenses a. 788; Szádeczky-Kardoss 274. sk.; Pohl 314. sk.; Wolfram 1968. 173.*
⁸³ H. R. Hagemann: *Vom Verbrechenskatalog des altdeutschen Strafrechts. Zeitschrift des Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung 91. 1974. 44.*
⁸⁴ Kolmer 325.
⁸⁵ *Necrologium Tegernseense 156; Necrologium Weltenburgense 382; Jahn 550.*

H A J D A N I V Á R M E G Y É I N K

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye az államalapítástól a XX. század elejéig

A vármegye hazánk Duna és Tisza közti részében, a két folyam közt hosszan északról dél felé terül el. Határai észak felől Hont és Nógrád, nyugat felől Esztergom, Komárom, Fejér és Tolna, délen Bács-Bodrog, keleten pedig Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád vármegyék; nyugaton a Duna, keleten a Zagyva és a Tisza természetes határát képezik, a nélkül, hogy a keleti határ mindenütt szorosan követné e folyók medrét.

Területe 12 605,25 km². Felszínének legnagyobb része lapályos, nevezetesen a Duna-Tisza köze. Ez a földhát száraz, homokos és egész kiterjedésében nem öntözi említésre méltó patak. Helyenként apró homokbuckák vannak rajta, másutt homokpadok és dombok. A homokbuckák és padok közt kisebb-

AZ EGYKORI PEST-PILIS-SOLT-KISKUN VÁRMEGYE CÍMERE AZ 1910-ES HELYSÉGNÉVTÁRBAN

nagyobb völgyelések vannak. Ezekről eltekintve a Duna-Tisza köze általában igen termékeny. Északi részébe belenyúlnak a Cserhát végső ágai, melyek azonban csak alacsonyabb dombokból állnak, s összefüggő hegyeket nem képeznek. A Duna jobb partján a Pilis-hegység emelkedik, amely a vármegye északnyugati sarkát tölti be. Innen kisebb-nagyobb hegysorok húzódnak Visegrád és Bogdány felé, ahol a szemben levő Börzsönyi-hegységgel a Duna festői szépségű szorosát alkotják (Visegrádi-szoros). A főváros közvetlen közelében a kies Budai-hegység emelkedik. Folyóvízei közül legjelentékenyebb a Duna és a Tisza. A Duna Nagy-Maros és Visegrád közt éri el a vármegyét s azt Budapestig két részre osztja. Jelenlétekenyebb szigetei a Szentendrei-, a Margitsziget, az Újpesti-, Óbudai- és a nagy Csepel-sziget. A Tisza a vármegye keleti szélénél csak kis részét mossa; Szolnokon alul éri el Pest vármegye földjét s innen kezdve nagy kanyargásokkal, dél felé folyik, partjai részben mocsarasok.

A vármegye lakóinak száma (a fővárossal együtt) 1870-ben 846 428 volt, 1881-ben 988 532 és 1891-ben 1 224 724, mihez még 16 224 katona járul; a főváros és Kecskemét nélkül pedig a lakosság száma az említett években 534 548 volt. Egy km²-re tehát (a főváros beleszámítása nélkül) 59,3 lélek esett. A lakosok közt van tisztán a vármegyékben (a két törvényhatósági város nélkül) 552 999 magyar (80,8%), 88 181 német (12,9%), 30 007 tót (4,4%), 427 oláh, 747 horvát és 8805 szerb; a magyarság 1881 óta 92 271 lélekkel gyarapodott. A magyarul beszélők száma 602 113, vagyis 88,1%. Hittfelekezetre nézve tisztán a vármegyében 450 680 római katolikus (65,9%), 3653 görögkeleti, 49 491 evangélikus, 155 190 helvét (22,7%) és 23 792 izraelita. E viszonyok azonban jelentősen megváltoznak, ha a fővárost is belevonjuk, ahol az ipari és kereskedelmi, valamint a napszámos népesség igen nagy

számú. A vármegyében az őstermelés a legjelentékenyebb foglalkozási ág, de az ipar és kereskedelem is mindinkább tért foglalt és egyes nagyobb városokban, mint Vác, Kecskemét már igen fontos szerepet játszik. Leginkább iparúzó a főváros közvetlen közelében fekvő községek, melyek gyáripárát a főváros szomszédsága hozta létre. A kereskedelem, melynek főbb cikkei a nyers termények mellett az ipar termékei, a kiterjedt közeledési hálózat mellett nagy virágzásnak indult; gócpontja természetesen Budapest, de Kecskemét, Cegléd és más városok is számottevő kereskedelmet űznek.

A vármegye Árpád-házi királyok korában

A terület már a honfoglalás idejében Árpád törzsének a szállásterülete volt, így gyakorlatilag már a kezdetektől, közigazgatási tekintetben, központi szerepet játszott országunk történelmében. Ezt igazolja, hogy már Szent István is végleg e megyébe teszi királyságának székhelyét. Halála után is szintén itt történnek az ország későbbi történetét meghatározó események. Itt szedte legnagyobb áldozatát is a pogánylázadás, hisz ekkor halt vértanúhalált Gellért csanádi püspök is. Ezen esemény szomorú emlékét őrizi ma is a Gellért hegy.

Ebben az időben a megye átért még egy kun pusztítást, majd III. Béla uralkodása végén megjelent III. Frigyes, keresztes hadai élén 1198-ban. A következő, tragikus esemény II. András uralkodása alatt történt, mikor is Gertrúd királynő ellen történt sikeres merénylet 1213. szeptember 28-án. Ezt követően 1232-ben pápai követ érkezett a megyébe, mivel Róbert esztergomi érsek – aki interdictum alá helyezte az országot – és az állam között kialakult vita miatt. A vita csak 1233-ban jutott dűlőre a beregi egyezmény sorai között.

A tatárjárás során, a pogányok természetesen a pesti várat is megtalálták. Itt Ugron érsek és csapata egy kitörést hajtott végre a várból – hozzá tenném a király tilalma ellenére –, mely, mint majd később is annyiszor a magyar történelemben sikerrel indult – hisz megfutamították az ellent –, de egy mocsárba kerülve, nem sokon múlt, hogy az érsek is otthagyja a fogát. IV. Béla a tatárjárás után kővárak építtetését rendelte el az egész országban, mivel azok sokkal jobban ellenálltak a támadásoknak. Ekkor született a visegrádi vár, az újpesti hegyre épített vár, mely később a királyok tulajdonképpeni székhelye lett. Ekkor épült a Nyulak szigetén a domonkos rendű apácák híres kolostora mellett szintén a szigeten felépített esztergomi érseki palota és egy királyi kastély. Szintén IV. Béla uralkodása alatt történt, mikor az uralkodó és fia közötti egyet nem értés polgárháborúba borította az országot. Ez az ellentét az akkori Isaszeg közelében lezajlott csatával tetőzött, ahol is a király fia győzedelmeskedett, de nem élve vissza fölényével, még ugyan ebben az évben 1265-ben békejobbot nyújtott atyjának.

Később, IV. László botrányos életvitele miatti rákosi gyűlés miatt esik nagyítónk alá a megye neve. Ennek a gyűlésnek fő témája az országban eluralkodó bevillongások, rablások, fosztogatások megakadályozása volt. Ezeket az uralkodó elzúllásának tudták be. Miután azonban nem találtak megoldást erre a problémára, az országba pápai legátus érkezett Fülöp fermói püspök személyében. Itteni tevékenységének eredménye a kun törvény volt. Téténynél gyűltek össze a főpapok, főurak, nemesek és még a kunok is. A kun törvényt, amely a gyűlés végzései között szerepelt, az uralkodó oklevélbe foglalva adta ki. IV. Lászlóra azonban nagyon jellemző volt természetéből adódóan, hogy mikor megszorították, mindent megígért, amikor pedig magára maradt, újból visszasüllyedt romlott állapotába, s hogy, hogy nem elfelejtette,

hogy mit is ígért. Így történt ez a budai zsinat esetében is, ami még mindig az ország zúllását kívánták megakadályozni. Mivel azonban ez sem segített, belháború tört ki, ahol is IV. László vereséget szenvedett.

A következő uralkodó, III. András, noha próbálta optimalizálni az állapotokat a megye területén tartott gyűlésekkel (1290 – Óbuda; 1298 – Pest; 1299 – Rákos; 1300 – Pest), ezek azonban nem hoztak megoldást, még a trónjának biztosításának kérdésében sem.

A megye az Anjouk és a vegyesházi királyok korában

Az Árpád-ház kihalása után a megye területén zajlottak le az ország sorsát bő kétszáz évre meghatározó események; a három trónkövetelő: Bajor Ottó, Vencel, cseh trónörökös és Károly Róbert közötti csatározások, melyekből az Anjou-ház jelöltje került ki győztesen. Uralkodásának második felében történt, királynő elleni merénylet szintén a megye területén megesett tragikus események sorát bővíti. Zách Felician tört ekkor a király felesége életére sikertelenül, bár a királynő a támadás során elveszítette néhány ujját. Az ítélet a kor viszonyai között a legsúlyosabb volt, miszerint a merénylő családját harmadíziglen ki kellett irtani.

Sokkal derűsebb és büszkeséggel eltöltött esemény azonban az 1335-ben létrejött diplomáciai találkozó, ahol a lengyel cseh és magyar királyok kötöttek szövetséget. Nagy Lajos királyunk alatt a megye, mondhatni virágkorát élte. Visegrád, Óbuda és Budavár pompája ez időben folyamatosan növekedett. A külföldi követségek és fejedelmi látogatások egyre sűrűsödtek ekkoriban.

Zsigmond király idejében a megye nem először és nem is utoljára az uralkodó elleni összeesküvés gócpontja lett. A királyt ellenzők betörték a palotába, majd Zsigmondot

Visegrádon fogságba vetették. Az uralkodónak azonban sikerült megszöknie, s nehéz harcok után, de vissza tudta foglalni királyságát. Mindezek után esett az a dicső esemény, hogy 1411-ben német-római császárrá választották királyunkat a német választófejedelmek. Zsigmond ezt követő uralkodásában megszilárdította királyi hatalmát hazánkban.

A halálát követő, zavaros állapotban Pest megye Ulászlót, a lengyel trónkövetelőt szerette volna az ország élén látni, mely kívánsága be is következett. Vezető pozícióját azonban nem élvezhette sokáig 1444-ben bekövetkező halála miatt. Az ország ezek után V. Lászlót ismerte el királyának, azonban kiskorúsága miatt ő még nem sokat tehetett az őt megválasztó országért. Nem úgy Hunyadi János, akit kormányzónak választottak a király mellé, míg az el nem éri a nagykorúságot. Ez 1446-ban következett be, s haláláig betöltötte ezt a tisztséget. Utána a nagykorúságot már elérő uralkodó V. László néven foglalta el trónját. Ezt követően többek közt Pestre hívta a Hunyadi testvéreket és noha külső unszólásra, de kivégeztette az idősebbiket, névrokonát, Lászlót. Mátyást – szerencsénkre – csupán fogságra ítélte. Ő pedig a tizenhat éves uralkodó váratlan halála után haza tért és elfoglalta jól megérdemelt helyét országunk élén. Uralkodása alatt a visegrádi palota elérte el fénykorát, s a megye meglehetősen sok országgyűlésnek adott otthont Mátyás uralkodása alatt. Halála után, 1490-ben Rákoson királyválasztásra gyűltek össze az ország főméltóságai. A négy jelölt és az ezekhez tartozó pártok közül (Habsburg Miksa német-római király; Ulászló cseh király és testvére, János Albert; és Korvin János, Mátyás természetes fia) a cseh tábor jelöltje foglalta el a trónt II. Ulászló néven. Uralkodásának milyenségét tekintetbe véve – báb király – rengeteg országgyűlést hívott egybe a megye területén (pl. 1492; 1493; 1495; 1496; 1497; 1498; 1499; 1500), hogy

kedvébe járjon az őt irányító nemességnek. Joggal lehetne következtetni laikusok számára, hogy „Mátyás is sok országgyűlést hívott egybe, akkor ő is bábkirály volt?” Természetesen nem. Míg Mátyás király azért hívta össze az országgyűléseket, hogy a már meghozott rendeleteket, intézkedéseket jóvá hagyják, vagy legalább tudomást vegyenek róla, addig II. Ulászló azért tette mindezt, hogy az országgyűléseken hozzák azokat a végzéseket, úgy ahogy azt a főméltóságok kívánják.

Visszakanyarodva II. Ulászlónkhoz, a fent említett, szinte évenként összehívott országgyűlések noha fontosak voltak, de nem azért mert, valami érdemlegeset értek volna el az ország helyzetének helyreállításában. Ekkor született – a Dózsa-féle parasztfelkeléssel összefüggésben – Werbőczy Tripartitum című munkája az 1514-es országgyűlésen, melyet mindenféleképpen korszalkotónak tekinthetünk a magyar jogtörténetben.

Halála után II. Lajost örökölte a magyar trónt. Uralkodása alatt a legnevezetesebb az 1524-es országgyűlés, mikor is a köznemesség kikelt a főurak ellen, hogy azok akadályozzák a törvényhozást és nem vesznek részt a közterhek viselésében. Ugyan ez történt 1525-ben Rákoson és Hatvanban, hasztalanul.

A vármegye helyzete az ország felbomlásának idején

A török seregtől mohácsi síkon elszenvedett katasztrófális vereség és a király halála után ismét királyválasztás következett. 1526. november 5-re össze is hívták az országgyűlést Székesfehérvárra. Szapolyai János közben elfoglalta Budát és Visegrádot, majd Székesfehérvárra vonult. Itt november 10-én választották meg, s másnap koronázta meg Podmaniczky István nyitrai püspök. Ezt kö-

vetően azonban a szomszédos megyék között (Pilis-Pest) ellentét alakult ki: Pilis megye a Szapolyaiak pártján állott, Pest azonban Ferdinánd mellé állt. Mikor Ferdinánd haddal jelent meg az ország területén, csatákoztak Pest megye mellé a Dunán inneni vármegyék is. Ferdinánd augusztus 20-án, miután Győrt, Komáromot, Tatát, Esztergomot és Visegrádot elfoglalta, bevonult Budára. A telet Esztergomban töltötte, míg csapatait Budán és környékén állomásoztatta. Itt azok, mivel zsoldot nem kaptak, garázdálkodni kezdtek. 1528-ban országgyűlést hívott össze, hogy hadisegélyt kérjen a rendektől. Ez azonban nem járt sikerrel, hisz a megye, mint a többi is az országban, igen szegény volt a török elleni harcok miatt. 1529-ben azonban, mikor a török János királynak adta Budát, a pesti, solti, csepeli részek is János oldalára álltak át. Ferdinánd természetesen nem nyugodott bele, hogy elveszítette Budát. Háborút indított, de félbe kellett szakítania kudarcai miatt. Így fegyverszünetet kért. Ezt a megye területén lévő Visegrádon kötötték meg. Ez kimondta a status quo-t.

Ezt követően 1540-ben Ferdinánd Fels tábornokot küldte, hogy foglalja el Budát. A hadjárat jól haladt, de a törökök megjelenése miatt, lendülete megtört, majd 1541-ben a török invázió megindulásával kénytelenek voltak visszavonulni. A szultán augusztus 26-án csellel bevonult Budára, s a területén megszervezte a budai vilájetet. Kezdetben a budai vilájet alá tartozott az összes török által megszállt terület, majd annak növekedésével új vilájetek is szerveződtek.

Mint az ország fővárosának környéke, a megye sokat szenvedett a török-ellenes felszabadító harcok idején. A megyét szintén érzékenyen érintette, mikor Thököly Füleket elfoglalta, s felégette a megyei levéltárat. Sokkal dicsőbb és boldogabb esemény volt azonban, mikor 1684. június 18-án Károly herceg serege bevette Visegrádot, majd 27-

én legyőzte Kara Mohamed budai pasa seregét. Ennek következtében Vác és Pest egyaránt június 30-ra keresztény kézbe került. Károly herceg a sikerekre való tekintettel megindult Buda ellen is, azonban lendülete és győzelmei itt megtörttek, s visszavonulni kényszerült. A megye így újból török kézre került, mintha a visszafoglalások meg se történtek volna.

1686 júniusában a Habsburgok megindították hadaikat Buda ellen. Miksa a bal, Károly a jobb parton közelítette meg fővárosunkat és hosszú, veszteségteljes ostrom után keresztény kézre került Buda vára. A város és a vár ekkor szinte teljesen elpusztul. Ezt gyorsan követte a vármegye egész területének megtisztítása a töröktől.

A vármegye az abszolutisztikus törekvésekkel szemben

Miután a Habsburgok elfoglalták helyüket országunk trónján, a vármegye szervezetet tekintették a legnagyobb ellenállási gócpontnak, így azt igyekeztek minél előbb adókkal, katonai beszállásolásokkal gyengíteni. Az adóbeszedésnél visszaélések, a katonai jelenlét esetén pedig a beszállásolásoknál túlkapások voltak mindennaposak a megye területén is. A sok panasz nagysokára feljutott a császár fülébe, s 1695-ben adta ki a Regulamentum Militare-t, a hadélelmezési szabályzatot. Ebben részletesen le volt fektetve, hogy mit követelhet a beszállásolásnál a katonaság, s mennyit köteles adni az ország. A közrendészeti, közbiztonsági állapotok is siralmasak voltak, nem csak a megyén belül, hanem az egész felszabadított területeken is. Ha magyart ért bármiféle kár, igen nehezen, sőt mondhatni sehogy sem tudott kárpótlást követelni magának. Nem úgy persze a németek. Ezen felül a megyéktől megkövetelték, hogy tartsák fenn a rendet, de a fegyvereket, a rendfenntartó eszközöket el-

kobozták. Egy 1695-ben kelt rendelet, miszerint a felszabadított részekben minden birtok a királyi fiskus által lefoglaltassék és a birtokosok záros határidőn belül birtokaik igazolását elvégeztessék, nyilván valóan nem azt a célt szolgálta, hogy a jogot és igazságot megállapítsa, hanem azt, hogy a megvesztegetésekre és jutalmazásokra minél több birtokot összeharcoljon. Ennek ellenőrzésére egy központi bizottságot állítottak fel Neoaquistica Commissio néven. Ez a bizottság Pest megyében a működését 1697. január 7-én kezdte meg.

A Rákóczi-szabadságharc

Ahogy híre ment, hogy kitört a Habsburgok elleni felszabadító harc, Pest megye alispánja Sőtér Ferenc azonnal csatlakozott Rákóczi csapataihoz. Amíg azonban ő buzgó hazafias tevékenységét végezte, az általa képviselt megye nem nagyon akaródzott csatlakozni a felkelőkhöz, s inkább királypárti maradt. Az új alispán, Petrovai, folyamatos rendeletek kiadásával igyekezett megnyerni az udvar kegyeit. Ezen rendeletek azonban annyira nem voltak összhangban, hogy gyakran az egymást követőek egymásra cáfoltak rá. A megye inkább királypárti volt. Azonban akkoriban a vezetőiről ítélték meg a megyét, így kijelenthetjük, hogy az alsóbb rétegek a szabadságharc hívei voltak. Ebben a hangulatban érte a megyét 1703-ban a fejedelem manifestuma, melyet a vármegye minden rendű lakosához intézett, miszerint felszólítja őket, hogy ragadjanak fegyvert a nemzet szabadsága érdekében. A megye így is tett. De volt egy nem várt nehézségi tényező. A rácok ugyanis a megye déli területeit (Kecskemét) folyamatosan „csipkedték”, erőket lekötve így. A városok kértek is hadi segítséget, de csak ígérgetéseket kaptak Pestről. A rácok azonban egyre nagyobb erőket vonultattak fel, s lassanként a védekező mozdulatok ellenére belopóztak a Duna-

Tisza közébe. Ekkor már a szabadságharc vezetői is felismerték a déli veszélyt, s András István vezetésével Kecskemétre rendelte a pesti, már besorozott felkelőket, s ott helyőrséget szervezett. 1704 tavaszán a fejedelem elhatározta, hogy nagy erőkkel nekifog a Duna-Tisza közének megtisztításához, hogy átkeljen a Dunántúlra. A hadsereg átcsoportosítása tehát megkezdődött. A Duna vonaláig el is jutottak. Itt azonban kedvezőtlenül alakult a hadi helyzet. Négy ezredet el kellett a térségből bocsátania, ezen felül még négyezer lovast átküldeni, az ott kis számban harcoló csapatok megsegítésére. Így azonban már alig maradt ereje a rácok ellen. Annyira azonban még futotta erejéből, hogy ha támadni nem is, de védekezni beállította csapatait a Cegléd-Kőrös-Kecskemét vonalra. Végül is Esterházy Antal vezényletével a rácokat kiűzték a megye területéről. 1706-ban Bottyán János került a térséget védő hadak élére. Feladata volt a területet biztosítani főként a rácoktól, hogy délről ne törjenek be. Bottyán nem tétlenkedett. Kémek szinte az összes német erődítményben jelen voltak és a rácokkal is alkudozni kezdett felsőbb utasításra. A tárgyalások jól kezdődtek. Néhány rác vezető át is állt csapataival, de az alsóbb rétegek nehezen tudtak ellenállni a bécsi vesztegetéseknek, így a csapatok fellázadtak, s a tárgyalásokon elért eredmények kárba veszttek. A döntetlen helyzet kezdett állandósulni a megyében és az idő nem a magyaroknak kedvezett. Így francia hadmérnököket hívtak be a területre, s az állandó hidak körül az általuk megjelölt helyeken védő sáncokat kezdtek építeni. Két új hídfőt szemeltek ki. Az egyik Ordas és Paks között az imsósi kanyarulatnál, a másik vele szemközt a kömlődi hegyen. El is kezdődtek a munkálatok. Az építkezés során azonban támadás érte az erődöt, amit nagy nehezen sikerült visszaverni. Bottyán viszonzni akarta az osztrákok „kedvességét” s néhány napi pihenés után Buda alá vonult. Itt megtámad-

ta a várórséget, és 800 védő lekaszabolása után zsákmánnyal megrakva elviharzott. A Habsburgoknak azonban nagyon nem tetszett a sáncok építése, és egy erős, jól szervezett sereget indítottak ellenük, Glöckelsperg és Löwenburg vezetésével. Esterházy Dániel hozzá nem értéséből következően gyorsan el is érte célját, mert a magyarok egyetlen kardcsapás nélkül átvonultak a Duna alföldi oldalára, s ott rendezkedtek be védekezésre. Végül is odáig fajult a helyzet, hogy magának Rákóczinak kellett Bottyán felmentésére sietnie, hogy megőrizze pozíciójukat.

A nemzeti eszmék megizmosodása és előrenyomulása

Óriási előrelépésnek számított, mikor 1790. június 10-én kezdetét vette az 1530. óta nem Budán megrendezett országgyűlés. Itt hosszas hitlevél körüli vita bontakozott ki, az országgyűlésen eluralkodott Pest megye álláspontja. Mindezeket azonban félbeszakította a koronázás, mely a Pozsonyba áthelyezett országgyűlésen ment végbe.

I. Lipót váratlan halála után I. Ferenc lépett helyébe, s ez a tény szertefoszlatta a magyarok reményeit a nagyobb függetlenség elérésének reményébe. Így az abszolutizmus lassan a régi fényében csillogott. Az uralkodó ugyanis ellenőrzött minden mozgalmat, s irtózott mindentől, ami újat hozhatott. A hatalom túlkapásai miatti elégedetlenségből fakadóan pedig a Martinovics-féle mozgalomban teljesedett ki, aki a bécsi udvar egyik bizalmasa, udvari vegyész volt többek között. Furcsamód azonban rebellis pályafutása ott kezdődött, hogy a hatalomnak kívánt beárulni egy pesti titkos társaságot. Mikor azonban ezt Bécsben nem vették komolyan, annyira „elkeseredhetett”, hogy a nagy ijedtségre egyből két titkos társaság alapítását tűzte ki célul. Hely híján, kérem nézzék el nekem, hogy nem részletezem e két

társaságot és azok programját. Röviden annyit, hogy az egyik (Reformátorok Titkos Társasága – mérsékeltabb) munkája előkészítette volna a másodikét (Szabadság és Egyenlőség Társasága – radikálisabb). E két csoport azonban annyira titkosra sikeredett, hogy egymás létezéséről sem tudtak. Martinovics azonban nem járt olyan szerencsével, mint annak a titkos társaságnak a vezetője akit ő akart beárulni. Szervezkedését ugyanis leleplezték. Kegyelem reményében ő becsülettel beárulta mind a két társaságot és azok vezetőit, de kegyelmet számításai ellenére nem kapott. Pest vármegye rendjei 1794. augusztus 25-én tárgyalták Bécsbe szállításának ügyét, s felháborodásuknak adtak hangot, hogy magyar nemeseket kívánnak Bécsben – valószínűleg – elítélni. A vezetőket (Laczkovics, Szentmarjai, Hajnóczy, Sigray, Martinovics) hogy csak a legismertebbeket említsem) azonban visszaküldték Magyarországra s kivégezték őket. Az ítéletet az akkori „generális kaszáló réten” – ma Vérmező – hajtották végre, ami azóta a Vérmező nevet viseli.

A következő nagy horderejű eseményre az 1808-as országgyűlésen került sor. Ezt az utolsó nemesi felkelésként emlegeti az utókor. A napóleoni háborúkra való tekintettel az ország rendkívüli segélyeket szavazott meg, majd az uralkodó felszólítására, a nemesi had fegyverben állott. Az újoncozásból és a hadseregben való részvételből természetesen Pest is kivette a részét. A győri csatában többek közt a pesti csapatok fedezték a fő sereg visszavonulását, s nekik is köszönhető, hogy az egész sereg nem esett francia kézre. A későbbiekben Pest megye tiltakozott az újoncozás, hadisegély (főleg pénz) ellen, melyet az uralkodó a hadi helyzetre hivatkozva kért országgyűlésen kívül. Hatóságiilag nem is segített semmit, magán úton azonban tisztességesen kivette részét a segélyekből.

1810. január 8-án tartott közgyűlésen a

vármegye felirattal fordult a királyhoz, melyben sérelmezte, hogy a béke (schönborni béke, 1809 októbere) megkötésekor a magyar érdekeket egyáltalán nem vették figyelembe, ezen felül azt a törvények megsértésével, a nemzet hozzájárulása nélkül tette. A következő, szintén panaszos hangvételű feliratot a következő évben intézte a megye az uralkodóhoz. Nemcsak a papírpénz 1/5-ös devalválása ellen foglal állást, hanem a pénzügyi probléma megoldására is javaslatot tesz.

A reformtörekvések megvalósítása

A reformkor nagy problémái közé tartozott többek közt az újoncozás és az adózás kérdése. A kor megoldásra váró kérdései természetesen nem csak országos, hanem megyei szinten is problémát okoztak. A vármegyéket ugyanis jóformán semmivel sem lehetett rábírní például a fent említett két kérdéskörre vonatkozó rendeletek betartására. Így a Habsburgok királyi biztosokat neveztek ki. Ezeket azonban nem, hogy nem szívelték, de csupán a katonai kíséret nyomására engedték be a megyeházára. A vármegye sérelmeit József nádornak is előadta, aki miután – például – Pest megyéből számos törvényhatóság is csatlakozott a kérelemhez, rászánta magát, hogy közben járjon a királynál. Útjának eredménye lett, hogy az uralkodó 1825-ben összehívta az országgyűlést. Ekkor minden vármegye összefoglalta követeléseit, követeléseit. Nem történt ez másként Pest megyében sem. Ezen felül kijelenthetjük, hogy vizsgált megyénk követutasításai nagyjából az ország többi megyéivel megegyeztek. E szerint sürgették Pesten „egy jól elrendelt theatrum” felállítását és segélyezését, a „Ludoviczea” Pestre tetessék át, és egyesítsék a Nemzeti Múzeummal, valamint, hogy az országgyűlés foglalja törvénybe, hogy a pesti universitas minden külső függéstől mentes legyen, és a

fundatorok intézkedései szerint irányítsák. Ezen utasításokat azonban a következő diétára halasztották el.

Ekkoriban épült fel Pesten a Magyar Nemzeti Színház, megalakult a Hídegyesület – Széchenyi István ösztönző munkájának egyik gyümölcse –, melynek célja volt Pest és Buda között egy állandó köhidat felépíteni. Természetesen ez csak néhány az akkoriban hozott intézkedések, fejlesztések, vagy az akkoriban emelt épületek közül, de sajnos mindet, helyhiány miatt nem áll módomban ismertetni.

Térjünk inkább át az 1832. évi országgyűlés határozataira. A szóban forgó ügyek ugyanis koránt sem elhanyagolható százalékban Pest-Buda városára vonatkoztak, vagyis a Nemzeti Színházra, az állandó hídra, hogy csak kettőt említsek. A gyűlést 1836-ban zárták be. A megye azonban nem hagyta annyiban és küldöttséget szervezett az uralkodóhoz. Mikor Bécsbe értek, a kancellár felvilágosította őket, hogy az uralkodó nem hajlandó fogadni őket és javasolta nekik, hogy próbáljanak meg minél előbb csendben haza jutni. Ezen incidens természetesen végig sértette a vármegyét.

1839-ben a követválasztások alkalmával gróf Ráday Gedeont léptették fel. Ez azonban nem tetszett az Udvarnak, s felszólította a vármegyét, hogy válasszanak másik követet. Amennyiben nem, úgy erőszakkal is megakadályozzák Ráday gróf megjelenését az országgyűlésen. Ezen kis malőr kivételével azonban a követek számára kidolgozott programok előkészítése remekül haladt, s rendkívül jól összeszedett, átgondolt lett. Főbb szempontjai az előző országgyűlésben nem tárgyalt, elhalasztott ügyek és a szólás és személyes szabadság biztosítása.

1844 augusztusában egy megyei közgyűlésen hangzott el Kossuth Lajos népképviselői javaslata, melyet lelkesen üdvözöltek a gyűlésen. Kossuth egy másik javaslatának megvalósításában is teljes vállszélességgel tá-

mogatta a megye a reformpolitikust, ez pedig a Védegyelet volt, amiben Pest vármegye rendjei nagy számban foglaltak helyet. Azonban nem csak Kossuth, hanem Széchenyi reformprogramját is támogatta a megye. Mutatja ezt, hogy mikor Széchenyi gróf az országgyűlésről 1844-ben lement a pest vármegyei közgyűlésre, s ott felterjesztette, hogy a nemesi adózás tekintetében szabjanak meg egy minimumot, akkor a vármegye elfogadta az indítványt, s az összeget 3 millió forintban állapította meg. Ez indította el gyakorlatilag elsőként a nemesi adózást az országban. Az 1847-re kiírt országgyűlésre a megye nem adott pontos követutasítást követeknek, csupán nagyvonalakban vázolta azt. Ezt ismét több megye is példájának tekintette. Az országgyűlésen Kossuth Lajos és Szentkirályi Móric képviselte a megyét. Pest vármegye nagy lelkesedéssel követte az országgyűlés intézkedéseit s a forradalom mellé állt. Az új törvények a vármegyét tíz választóterületre osztották fel. Így az 1848 július 6-án megnyílt első magyar parlamentben a megye tíz képviselővel vett részt.

A szabadságharc

Az újonclétszám megszavazásánál mutatkozott meg először a megye lelkesedése. Elsőként képviselője, Nyáry Pál fogadta el a szavazásra bocsátott 200 000 főnyi újoncot és a 42 millió forint segélyt adóban és hitelben. Pest megyére az újoncokból 6200 fő kiállítása jutott, de a végső szám bőven meghaladta ezt a lelkesedés miatt. Ezen felül a pest megyei nemzetőrök bőven kivették részüket hősiességükkel, eredményeikkel a szabadságharc küzdelmeiből. A vármegye mindezekben felül a szabadságharc során 400 ezer forintnyi rendkívüli hadiadót szavazott meg, melyet főként a nemesekre rótt ki.

A hadi események jóformán 1849. januárjáig elkerülték a megye területét. Amikor azonban Windischgrätz seregei Buda-

pest felé vonultak fel, a kormányt, s az államigazgatási szerveket Debrecenbe kellett átmenekíteni. Ettől kezdve a megye területe és környéke, meghatározó csatatérre vált, ami miatt a lakosság sokat szenvedett. Az első jelentős hadmozdulatokat Görgey tette meg, mikor elkezdte északra (elsőként Vác felé) csoportosítani csapatait, megkezdve ezzel téli, dicsőséggel záruló hadjáratát. Windischgrätz hadai január 6-án vonultak be a városba. Perczel is szintén a megye területén tartózkodott ekkor Szolnok–Tiszafüred térségében. Seregével egészen Ceglédig nyomult sikeresen előre, de a „rendkívüli, vezető képességekkel megáldott” főparancsnokunk – Dembinski – visszarendelte győztes előrenyomulásából, s így Jelačić és csapatai könnyen visszafoglalhatták a vérrel, verejtéssel megszerzett területeket. Nem maradt azonban dicsőség nélkül a szintén a vármegye területén – Szolnok és térségében – harcoló Damjanich, mikor fényes győzelmet aratott a környéket védő osztrák csapatok felett. Tavasszal megindult a magyar ellentámadás. A megyében állomásozó osztrák csapatok helyzete a következő volt: Windischgrätz Vácnál táborozott, Jelačić Nagykatá felé tört előre a Duna–Tisza közén, Schlick pedig Gödöllőig nyomult. Schlick elővédje Hatvant szállta meg, amikor összeütközött Gáspár András csapataival. Itt a magyarok győzedelmeskedtek az osztrákok felett, s kezdetét vehette a tavaszi hadjárat. Windischgrätz Gödöllőnél akarta össze vonni az osztrák csapatokat, így utasította Jelačićot a csatlakozásra. Görgey azonban átlátta a helyzetet, s parancsot adott Damjanichnak és Klapkának, hogy kényszerítse a bánt külön ütközetre. Ez nagyjából sikerült is, s megfutamították az osztrák csapatokat. A fősergek közötti ütközet azonban Isaszegen történt, ami magyar diadallal végződött. A magyar előretörés azonban még korántsem ért véget. Damjanich és Klapka Vácnál támadták meg Ramberg hadosztályát amit le is

győztek. Ezután Buda ellen vonult a magyar sereg és május 21-én reggel 7 órakor bevette azt. Ezzel a megye területén történt legjelentősebb hadi események sorozata véget is ért.

Megtorlás és kibékülés

Pest megye fiai közül sajnos nem csak a szabadságharcban estek el sokan, de szintén sok található a megtorlás áldozatai között is; például a gödöllői születésű Török Ignác tábornok, akit Aradon ért utol a vértanúhalál. Ő pedig csak egy a sok közül. A megtorlás azonban nem csak a harcoló embereket érintette, hanem az ország közigazgatását is. Újra abszolutisztikus intézkedéseket vezettek be, s a vármegyéket felváltották a kerületek. Ötöt határoztak meg ezekből: pesti, pozsonyi, soproni, kassai és nagyvárad. Ennek következtében a Pest-Pilis-Solt egyesült vármegye ebben a leosztásban két részre szakadt: Pest-Pilis és Pest-Solt részre. Ez a két rész később Esztergom, Fehérvár, Borsod, Heves, Szolnok, Csongrád vármegyékkel, a Jászsággal és a Kunsággal együtt alkototta a pesti kormányzati kerületet.

A vármegye, mely a régi alakjában újjá alakult, csak 1861. február 11-én foglalkozhatott az októberi diploma alkalmából kiadott császári leirattal. Rendkívül tiszteletudóan és köszönettel fogadták a leiratot, de nyíltan, őszintén elmondták véleményüket a jövő alakulását illetően és a mostani állapotokról. Az 1861-ben összehívott országgyűlésen a vármegye nem kívánt meghátrálni, de minden áron egyezkedni sem. A királyhoz és az alkotmányhoz való feltétlen hűség jelszavát emlegette mindig, amikor csak a törvénysértés gyanúja csak felmerült. A provizórium idején Pest vármegye az 1861. augusztus 27-i gyűlésen foglalkozott az új helyzettel. Elhatározták, hogy addig együtt maradnak, amíg erőszakkal fel nem oszlatják őket. Tárgyaltak például a közigazgatási költségek fedezéséről (kölcsonnel kívánták fe-

dezni). Az erőszakos felosztás azonban bekövetkezett. Erre a vármegye tiszti kara október 1-én lemondott, s egy bizottságot bízott meg a további intézkedések végzésével, melynek tagjait Nyáry Pál alispán jelölte ki. 1865-ben azonban az uralkodó összehívta az országgyűlést Pestre szeptember 17-én, majd 20-án felfüggesztette a februári pátenst. Végül is a kiegyezés a minimuma volt annak, amit az ország elfogadhatott és maximuma annak, amit az uralkodó megengedhetett.

Pest megye székhelyének még óriási fejlődést adott a millenium, melynek ideje báró Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt jött el. 1896-ban a parlamentben nagyon rövid időre beszüntette a csatározást az ellenzék és a kormánypárt, s az államalapítás méltó megünneplésére törekedett. Ekkor épült a Hősök tere, a földalatti, a Teréz körút, az Andrássy út, a Népliget egy része a világiállításra, hogy csak párat említsék. Miután azonban az ünneplésnek vége szakadt, vége lett a békének is a parlamentben, s folytatódott a kormánypárt működését az ellenzéken kívül legjobban veszélyeztető és akadályozó tényező, az obstrukció.

1905. június 20. hozta el a megye számára az első megyegyűlést. Intézkedései a megye jogait, a törvényességet védték, és megerősítették azon jogait, melyek miatt a vármegyét már korábban is védőbástyaként emlegették. Ezen felül a határozat alapján kiküldött 65 tagú bizottságot nyomban meg is alakították. Erre szükség is volt, hiszen Kristóffy belügyminiszter épp olyan újonczási és adó rendeletet akart végrehajtatni, amit az országgyűlés nem szavazott meg. Így a vármegye hivatkozhatott a fent említett megyegyűlésen hozott határozatra, visszatúsította a belügyminiszter kérelmét, majd orvoslás miatt feliratban fordult a képviselőházhoz. Kristóffy ezek után drasztikus szankciókat helyezett kilátásba, de ezek csupán fenyegetések voltak, még ő sem gondolhatta

